

OHRAZENÍ A BRÁNY ŽIDOVSKÝCH HŘBITOVŮ

Zdeněk R. Nešpor

Fakulta humanitních studií UK Praha

 <https://orcid.org/0000-0001-5047-5790>

Walls and Gates of Jewish Cemeteries

Abstract: Based on field research conducted between 2023 and 2025, the author documents the boundary walls and entrance gates of all 326 preserved Jewish cemeteries in the Czech Republic. The dominant type of enclosure consists of stone (and later stone-brick and brick) walls. Many of these were damaged during World War II and under the communist regime but have been repaired or newly rebuilt since the 1990s. Other types of fencing are marginal, typically modern, and often only temporary. Notably, one-tenth of Jewish cemeteries in the Czech Republic lack fencing entirely, despite this contradicting the requirements of Halakhah. Originally, cemetery walls were accessed via simple gates; however, from the 19th century onward, these were often replaced by ceremonial halls or mortuaries that served as through-passages for funeral processions. While these structures have a lower rate of preservation, there has been a systematic effort since the 1990s to repair them or construct new, symbolically significant entrance gates. The author supports this quantitative analysis of the current state and evolution of these enclosures with illustrative photographs.

Keywords: *Jewish cemetery; cemetery; cemetery wall; cemetery gate; Czech Lands; Czech Republic*

<https://doi.org/10.14712/12128112.5261>

Tento článek je pod licencí CC BY 4.0.

Z necelého půltisíce židovských hřbitovů, jejichž existenci máme dokumentovanou na území České republiky, se do současnosti dochovalo 326, plně dvě třetiny (Nešpor 2026a).¹ Míra jejich zachovalosti a autenticity se ovšem významně liší, protože zejména v průběhu 20. století čelily systematické, ideologicky motivované destrukci (v období nacismu, ale do jisté míry i komunismu), nebo přinejmenším důsledkům dlouhodobého nezájmu, nedostatku péče a pragmaticky motivovaným likvidačním snahám (ve druhém uvedeném období). Vzhledem k tomu, že období komunistické vlády trvalo víc než čtyři dekády, v ničivých důsledcích na židovská pohřebiště si v ničem nezašlo s brutálnější, avšak kratším obdobím protektorátu, resp. do značné míry již druhé republiky² (Soukupová 2019; Nešpor 2026b). Výjimku tvořilo jen pár obzvláště cenných či turisticky atraktivních hřbitovů, o něž bylo pečováno soustavně, několik pohřebišť „živých“, tedy stále užívaných, a několik dalších, zachraňovaných již na sklonku komunistického režimu péčí jednotlivců či místních orgánů. Soustavnější snahu o záchranu, rekonstrukci a dlouhodobou údržbu ideálně všech židovských hřbitovů můžeme sledovat teprve od devadesátých let 20. století, často i za účasti zahraničních aktivistů, dárců a někdy i pracovníků. Výrazněji se v těchto záležitostech mohly začít angažovat také židovské obce, formálně stále vlastníci většinu židovských pohřebišť, nebo jimi zřízené organizace (nejvýznamnější z nich je společnost Matana³). V posledních čtyřech dekádách tak postupně dochází k renovaci často velice těžce poškozených hřbitovů, i když současně jsme svědky nové vlny antisemitského vandalizmu a/nebo destrukčních zájmů motivovaných ekonomickými důvody.⁴

Období po pádu komunistického režimu je rovněž epochou velkého kvantitativního i kvalitativního rozmachu různých typů židovských studií, včetně systematického výzkumu nemovitých památek, hřbitovy nevyjímaje (srov. alespoň Vladařová – Vladař 2012). Jeho dosavadní výsledky využil i autor tohoto článku jako odrazového můstku pro vlastní historickosociologický

¹ Další 33 pohřebišť můžeme označit za dochovaná fragmentárně (pozůstatky několika náhrobků, ohradní zdi apod.) či symbolicky (symbolický náhrobek či památník na hřbitově přeměněném na park), případně byly symbolicky obnoveny po roce 1989. Tato pohřebiště v tomto článku nepojednáváme.

² Ještě horší situace panovala v odstoupeném pohraničí, a to jak v období 1938–45 (exemplární „zúctování“ s Židy a jejich materiální kulturou), tak také po roce 1948, třebaže z odlišných důvodů (nezájem většiny novoosídlenců o „německé“ materiální pozůstatky, mezi něž paradoxně byly započítávány i pozůstatky židovské).

³ Viz <https://matana.cz/index.php>, kde jsou také publikovány výroční zprávy.

⁴ Nejznámějším případem bylo částečné porušení novoměstského pražského židovského hřbitova, tzv. Židovské zahrady, na konci devadesátých let minulého století.

1. Budyně nad Ohří (okr. Litoměřice) – hřbitov s opravenou kamennou zdí a cihelnou hřbitovní bránou. Foto autor, 2023.

2. Letov (okr. Louny) – novodobá kamenná hřbitovní zeď a brána. Foto autor, 2023.

3. Čeradice (okr. Louny) – torzo hřbitovní zdi. Foto autor, 2023.

4. Sobědruhy (m. č. Teplic, okr. Teplice) – hřbitovní oplocení z kovových dílců. Foto autor, 2025.

a sociálněgeografický terénní výzkumu dochovaných židovských hřbitovů, provedený v letech 2023–25, jenž vedl ke shromáždění bohatého pramenného materiálu a řadě převážně kvantitativních analýz (Nešpor 2026 a, b; další texty v přípravě). Cíle tohoto článku jsou skromnější, převážně popisné. Má dokumentovat a na vybraných fotografiích přiblížit současný stav jednoho z důležitých atributů židovských hřbitovů, totiž jejich ohrazení a vstupních bran. Autor v uvedeném časovém období všechna pohřebiště osobně navštívil, zdokumentoval a následně kvantitativně analyzoval, na tomto místě proto budou shrnuty základní charakteristiky současného stavu a jeho východiska (z hlediska náboženského práva i historického kontextu). Zmapování ohrazení a vstupních míst všech existujících českých, moravských a slezských židovských hřbitovů je dalším drobným příspěvkem k jejich poznání – a snad i podnětem k další péči o tyto významné památky jedné z nejdůležitějších historických náboženských menšin českých zemí.

Hřbitovní zdi

Ohrazení židovských hřbitovů je příkazem halachy, stejně jako jejich výlučnost a nedotknutelnost. Důvodem je ochrana posvátného místa, ale především vymezení pohřebiště jako rituálně nečistého prostoru, který má svá specifická pravidla pro vstup a chování návštěvníků, respektive jejich následnou očistu (Ganzfried 1927, IV.: 103–105). Nejpozději v 18. století toto ohrazení, tentokrát z čistě utilitárních důvodů, podobně jako v případě křesťanských pohřebišť, začalo vyžadovat i sekulární právo (Jaksch 1828, II.: 365; srov. Kotrlý 2016). Hřbitovy proto byly hned při svém vzniku ohrazovány alespoň provizorně dřevěným plotem a později (nebo rovnou) trvanlivou ohradní zdí z lomového kamene. V posledních dekádách 19., a zejména v první polovině 20. století byly častěji budovány ohradní zdi kamenocihelné nebo cihelné, a to jak u nově zřizovaných pohřebišť, tak u hřbitovů staršího původu. Podstatně méně často, spíše jen provizorně, byly v těchto případech užívány další dostupné materiály, kovové či dřevěné ploty, betonové tvárnice, drátěné pletivo a podobně, považované nejspíš za symbolicky méně vhodné (Klenovský 2018: 38). Tyto materiály se častěji uplatňovaly a uplatňují v případě novějšího provizorního „záchranného“ oplocení, pokud došlo k rozvalu hřbitovní zdi a bylo třeba zajistit integritu ohrazení – častějším případem je ovšem situace, kdy tato integrita zůstala dlouhodobě porušena.

5. Pohořelice (okr. Brno-venkov) – moderní hřbitovní zeď a funkční brána. Foto autor, 2025.

6. Krásná Lípa (zaniklá obec, okr. Sokolov) – kamenné sloupky jsou jedinými pozůstatky původního dřevěného plotu. Foto autor, 2024.

7. Brumov(-Bylnice) (okr. Zlín) – novodobý laťový dřevěný plot. Foto autor, 2025.

8. Švihov (okr. Klatovy) – provizorní oplocení nového židovského hřbitova z drátěného pletiva. Foto autor, 2025.

Oplocení zejména starších židovských hřbitovů se přitom měnilo kvůli jejich prostorovému rozšiřování. To vyžadovala nedotknutelnost hrobů a pro židovské obce šlo o nejsnazší způsob zajištění místa posledního odpočinku jejich členů, hřbitovy tak podle místních podmínek nabývaly velmi rozličných tvarů. Nákladnější bylo zřízení nového pohřebiště, a když ani to nebylo možné, v extrémních případech docházelo k pohřbívání ve vrstvách, tedy k zavezení stávající plochy hřbitova zeminou, do níž probíhaly nové pohřby (Hořepník, Mikulov, Miroslav, Načeradec, Praha – starý židovský hřbitov, Rabštejn nad Střelou, Rožmberk nad Vltavou – starý hřbitov). V těchto případech bylo ohrazení hřbitovní plochy bytelnou zdí často technologickou nezbytností. Z náboženských důvodů však zůstalo zachováno i u moderních interkonfesionálních hřbitovních areálů, vznikajících v posledních dekádách 19. a na počátku 20. století, kdy se řada měst a obcí rozhodla soustředit všechna pohřebiště do určité lokality, takže vedle sebe mohly stanout římskokatolický, protestantský i židovský hřbitov (např. v Přelouči). Mohlo jít dokonce o konfesní oddělení jednoho, obecního hřbitova, a i v těchto případech bylo zpočátku dbáno na jejich vzájemné fyzické rozhraničení, s jehož absencí se setkáváme teprve od meziválečného období, a ani tehdy ne ve všech případech.

Z 307 dochovaných samostatných židovských hřbitovů přitom jakékoli ohrazení v současnosti postrádá jenom 7 (2 %), ať již proto, že nikdy nestačilo být vybudováno, nebo pro jeho pozdější zánik či likvidaci. Dalších 23 hřbitovů však má oplocení tak poničené, že se tomuto stavu velmi blíží – celkem tedy jde o téměř desetinu všech pohřebišť nesplňujících základní náboženské a vlastně i právní normy. Tyto případy se nacházejí především ve venkovských, spíše odlehklých lokalitách. V ostatních případech hřbitovní oplocení existuje, ať už původní, nebo častěji opravené, výjimečně i nově zbudované. Posledně uvedené případy zahrnují rovněž náhradu nebo významné doplnění původní hřbitovní zdi, ať už kamenné, kamenocihelné či cihelné, nějakým lacinějším materiálem, tedy betonovými tvárnici, laťovým dřevěným plotem, pletivem či živým plotem z keřů. Naopak ve zbývajících (19) případech židovských oddělení komunálních hřbitovů dnes byt jen symbolické rozhraničení postrádá 13 (68 %) z nich, přičemž původní náboženské vymezení již nemusí být ani uživateli uvědomované. Část plochy původního židovského hřbitova mohla být využita jako čestné pohřebiště válečných padlých, jako interkonfesionální obecní pohřebiště, rozptylová loučka a podobně.

Pokud jde o (dominantní) materiál oplocení, výrazně převažují různé typy zdí. Dřevěný plot se vyskytuje ve 4 případech, kovový v dalších čtyřech, drátěné

9. Zlín – moderní symbolické oplocení židovského oddělení komunálního hřbitova.
Foto autor, 2025.

10. Havlíčkův Brod – vstup na hřbitov skrze trojtraktovou budovu obřadní síně.
Foto autor, 2025.

11. Horní Cerekev (okr. Pelhřimov) – vstup na hřbitov skrze márnici. Foto autor, 2025.

12. Studený (okr. Benešov) – torzo průchozí márnice. Foto autor, 2025.

pletivo ve třech a keřový živý plot v jednom případě. Ze 306 ohraničených hřbitovů jde o necelá 4 procenta, přičemž i v jejich rámci převažuje nepůvodní, nebo i provizorní charakter daného typu oplocení. Kamenné a cihelné zdi, jakkoli nákladné, zjevně byly zcela převažující, a je-li to nutné kvůli jejich rozvalu, vrací se k nim i aktuální rekonstrukce. Výjimku přitom tvoří již uvedená židovská oddělení komunálních hřbitovů. S novým oplocením, v tomto případě symbolickým kovovým zábradlím, se mezi nimi setkáváme jenom v případě lesního hřbitova ve Zlíně.

Vstupní brány, branky a márnice

Oplocení, ať už jakékoli, bylo třeba prolomit vstupní bránou, respektive většinou alespoň dvěma branami. Jedna z nich tvořila hlavní vchod, leckdy i vjezd pro pohřební vůz, a byla situována na hlavní přístupové cestě. V případě existence dalších okolních cest, nebo jiných místních podmínek, mohly mít zejména větší hřbitovy i další, obvykle menší vstupní branky. Nebyly však nezbytné, na rozdíl od poměrně často se vyskytujících tzv. branek kohenských. Příslušníci (kněžského) rodu kohenů jsou vázáni pravidly rituální čistoty nevstupovat do blízkosti mrtvých těl, a tedy i na hřbitovy (Ganzfried 1927, IV.: 109–110); jejich hroby proto bývaly umístěny blízko hřbitovních zdí, aby se příbuzní alespoň takto mohli účastnit pohřebních obřadů, anebo k nim vedly právě zvláštní branky, formálně lokalizované mimo znečištěnou půdu pohřebiště. Od jejich zřizování začalo být upouštěno teprve na konci 19. století. Tehdy se naopak začaly objevovat honosné hlavní vstupní brány židovských hřbitovů, spolu s obřadními síněmi sloužící také jako výraz symbolické emancipace této náboženské menšiny.

Zvláštní, avšak dost častý typ vstupu na židovský hřbitov představovaly průchozí či průjezdní márnice. Na středověkých či raněnovověkých hřbitovech byly márnice výjimkou (Klenovský 2019: 374), třebaže halachické předpisy zapovídají přípravu zemřelého těla v domě smutku, jejich budování v duchu dobových hygienických předpisů požadovalo teprve osvícenství (Jaksch 1828, IV.: 96–97). Nákladnost však od nich odrazovala, stejně jako halachické nařízení o pohřbu do 24 hodin, takže i vyobrazení z pražského spolku chevra kadiša svědčí o přípravě těla v domě smutku (Nosek – Damohorská 2010: 139). Márnice se proto staly normou teprve v průběhu „dlouhého“ 19. století, přičemž zároveň mohly sloužit jako vozovny pro pohřební vůz, víceúčelové budovy s bytem hrobníka, a nejčastěji právě jako vstupní brány hřbitova (Klenovský 2019: 374–376). Praktickým důvodem mohla být i zaplněnost některých pohřebišť. Vstupní prostor

13. Žatec (okr. Louny) – vstupní brána v komplexu hřbitovních budov. Foto autor, 2025.

14. Praha-Libeň – nový židovský hřbitov. Příklad komerčního využití komplexu vstupních budov židovského hřbitova. Foto autor, 2024.

15. Brtnice (okr. Jihlava) – nový židovský hřbitov. Torzo průchozí obřadní síně dnes slouží jako vstupní brána. Foto autor, 2025.

16. Dolní Kounice (okr. Brno-venkov) – původní vstup na hřbitov vedl skrze polozahloubenou průchozí márnici. Foto autor, 2025.

byl totiž ještě relativně volný a umožňoval vybudování márnice. Některé z nich využívaly i třítraktové dispozice, kombinující všechny uvedené funkce (ústřední, někdy i zvýšená průchozí obřadní síň, po jejíchž stranách byla umístěna vlastní márnice, sloužící k přípravě zemřelého těla, a byt hrobníka).

Z původních vstupních bran a branek na židovské hřbitovy se zachovala jen část, honosné brány byly v průběhu 20. století často poničeny a následně zbořeny (např. Jihlava, Kolín – nový hřbitov), kohenské branky zazděny. Došlo i k zásadním změnám orientace hřbitovů a vytvoření nových vchodů (Brumov, Dolní Kounice, Praha-Libeň – nový hřbitov aj.). Současný stav samostatných židovských hřbitovů je takový, že většinu z nich otvírá brána v kamenné zdi (175 případů, 57 %). Může jít o dvoukřídlovou kovanou či dřevěnou bránu v původním portálu, nebo alespoň zasazenou do svislých zděných sloupů, torzo podobného vstupu, nebo v nejjednodušším případě jednokřídlovou branku či alespoň vyžděný vstupní otvor ve zdi. Další čtvrtinu případů (82 případů, 27 %) představují průchozí či průjezdní márnice (obřadní síň) či jejich torza; je to méně než polovina dochovaných (torz) márnice na židovských hřbitovech. V 16 případech (5 %) vstup zajišťuje alespoň plotová branka, zatímco dalších 34 nelze určit. Buď v těchto případech oplocení, a tudíž i vstupní brána nikdy neexistovaly, nebo po nich nezůstala nejmenší památka.

Ne všechny vstupní brány a branky jsou zamykatelné, případně je tato možnost využívána. Plných 272 (76 %) zachovalých židovských pohřebišť je volně přístupných buď bez jakýchkoli překážek, nebo v rámci otvíracích hodin pro veřejnost (v deseti případech je tato přístupnost reálně omezena neprostupným terénem nebo neexistencí přístupové cesty). Na dvou hřbitovech se vybírá vstupné, na jednom vstupné dobrovolné. S výjimkou historicky cenných a turisticky atraktivních hřbitovů městských, což samozřejmě jsou i poslední uvedené případy, se jedná o většinu pohřebišť venkovských, chráněných nanejvýš upozorněním na jejich kulturní a památkový význam, ojediněle doplněným elektronickými záznamovými prostředky. Dalších 51 (14 %) hřbitovů, tentokrát především městských, je sice veřejně přístupných, je však třeba vyžádat si průvodce, nebo častěji zapůjčení klíče od funkční brány. Zcela nepřístupných je jenom desetina (36) zachovaných českých, moravských a slezských židovských hřbitovů; důvodem je v některých případech nezáměr jejich majitelů, jindy nezbytnost průchodu přes pozemek jiného vlastníka, ale někdy také velmi špatný a pro návštěvníky potenciálně nebezpečný technický stav.

17. Kynšperk nad Ohří (okr. Sokolov) – soudobé provedení vstupní brány židovského hřbitova. Foto autor, 2024.

18. Hroznětín (okr. Karlovy Vary) – soudobá úprava vstupní brány. Foto autor, 2024.

19. Košetice (okr. Pelhřimov) – skromnější hřbitovy mají alespoň branku. Foto autor, 2025.

20. Rabštejn nad Střelou (okr. Plzeň-sever) – zarděný vstupní portál hřbitova z důvodu navýšení nivelety pohřebiště kvůli pohřbívání ve vrstvách. Foto autor, 2025.

Závěrem

Dochované židovské hřbitovy tvoří významnou část materiálního kulturního dědictví, formálně památkově chráněné jsou zhruba tři čtvrtiny z nich (Klenovský 2018: 36). Proto po dekádách systematické i „nahodilé“ devastace dochází nejpozději od devadesátých let minulého století k jejich postupné renovaci, spočívající ve vymýcení náletové vegetace a úpravách hřbitovní zeleně, v očištění, opravách a vztyčení pokácených a poškozených stél či dalších náhrobků, v opravách dochovaných hřbitovních budov nebo konzervaci jejich pozůstatků a v neposlední řadě v opravách nebo nové výstavbě porušeného ohrazení. Tři čtvrtiny existujících židovských hřbitovů tak můžeme označit za udržované a další necelou pětinu za udržované částečně: s povalenými náhrobky, nesanovanou rozvalenou ohradní zdí, přinejmenším několik let neudržovaným porostem, náhrobky zcela pokrytými břečťanem a podobně (Nešpor 2026b). Jenom 26 (8 %) pohřebišť je v ještě horším stavu, prakticky nebo úplně neudržovaných, přičemž většinou jde o hřbitovy veřejně nepřístupné.

Nezbytná údržba a opravy židovských hřbitovů přitom – s výjimkou židovských oddělení komunálních hřbitovů – vedle pietní úpravy náhrobků v naprosté většině případů zahrnuje i péči o hřbitovní zdi a vstupní brány či márnice. Přestože jde o velice nákladnou záležitost, je to pochopitelné jak z důvodů praktických, tak estetických, a v případech, kdy oprava není aktuálně možná, dochází někdy alespoň k jejich funkční náhradě v podobě (provizorního) oplocení jiného typu. Prakticky jsou tak naplňována halachická nařízení o prostorovém vymezení židovských hřbitovů, jejich výlučnosti a nedotknutelnosti, i když patrně ne všichni pečovatelé o tyto památky si jsou zejména prvního (ale někdy i druhého) pravidla vědomi. Zdaleka ne všechny obnovy a rekonstrukce židovských památek totiž probíhají v režii, či alespoň pod dozorem školených judaistů. Je-li však výsledek z náboženského hlediska přijatelný, lze přesto i tyto případy hodnotit pozitivně, protože ukazují zájem širší, nábožensky a etnicky nezaujaté veřejnosti o kulturní dědictví této významné menšiny, jejíž příslušníci a potomci již naneštěstí nemají dostatek sil, aby o tyto památky pečovali sami.

Zdeněk R. Nešpor je historik a sociolog, řádný člen Učené společnosti ČR. Vede katedru historie na Fakultě humanitních studií UK a oddělení ekonomických a náboženských studií na Sociologickém ústavu AV ČR. Po dokončení „religiózní geografie“ nekatolických křesťanských církví v českých zemích / České republice se pustil do mapování sakrálních památek židovských, vedle toho se věnuje dalším tématům z kulturních a náboženských dějin. Kontakt: zdenek.nespor@soc.cas.cz

Prameny a literatura

- Ganzfried, Solomon. 1927. *Code of Jewish Law. A Compilation of Jewish Laws and Customs I.–IV.* New York: Hebrew Publishing Company.
- Jaksch, Peter Karl. 1828. *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache ... für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800 I.–VI.* Prag.
- Klenovský, Jaroslav. 2018. *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska.* Praha: Grada.
- Klenovský, Jaroslav. 2019. „Budovy na židovských hřbitovech v českých zemích.“ Pp. 373–384 in *Epigraphica & sepulcralia 8.* Praha: Artefactum.
- Kotrlý, Tomáš. 2016. „Hřbitovy.“ Pp. 669–680 in Karel Schelle – Jaromír Tauchen (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin II.* Plzeň: A. Čeněk.
- Nešpor, Zdeněk R. 2026a. „Židovské hřbitovy v českých zemích: vznik – lokalizace – trvání.“ *Český časopis historický* 124, 2026 (v tisku).
- Nešpor, Zdeněk R. 2026b. „Osudy českých, moravských a slezských židovských hřbitovů ve 20. století.“ *Český lid* 113, 2026 (v recenzním řízení).
- Nosek, Bedřich – Damohorská, Pavla. 2010. *Židovské tradice a zvyky.* Praha: Karolinum.
- Soukupová, Blanka. 2019. „Židovské hřbitovy v českých zemích po druhé světové válce. K vytěsňování židovské paměti po šoa (se zvláštním zřetelem k období 1945–1956).“ Pp. 385–404 in *Epigraphica & sepulcralia 8.* Praha: Artefactum.
- Vladařová, Petra – Vladař, Jan. 2012. „Basic Steps of Jewish Cemeteries Documentation.“ Pp. 339–359 in *Šalom. Pocta Bedřichu Noskovi k sedmdesátým narozeninám.* Chomutov: L. Marek.